

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն Ք

ԱՐՈՒԵՍՏ ՊԱՀԱՄՈՅ ՈՒՏԵԼԵԱՑ .

Սկոցիլ ճիւղոց պահեստի կարեւորութիւնն. — Առ հասարակ մտոյ սակարո-
րիւնն. — Պահեստ ձկանց. — Պահեստ ընդդէմաց. — Ընդդէմաց պահեստի
դրոշմանց օգտակարութիւնք՝ քէ այն երկրաց համար յորոց յառաջ կոտ գայ, և
քէ այն երկրաց՝ յորս կը սպասի :

Այսօր ամենայն տնտեսագէտք և ժողովրդականք կը ջանան սնու-
ցիլ նիւթերն գիւրագին վաճառել տալ, և այս խնդիրս յեւրոպա
մեծ կարեւորութիւն ստացած է. վասն զի իւր աշխարհաց մեծագոյն
մասին մէջ նոյն նիւթերն յետին աստիճանի սուղ կը վաճառին, և
հետեւաբար աղքատ ժողովրդեան մէջ շատերն անկարողանալով գնել
զայնս՝ գեռ աւելի անպատեհութիւնք կը ծագին, մանաւանդ ի մասին
առողջութեան, որով առաւել ևս առաջին խնդրոյն կարեւորութիւնն
կը հաստատի. Հասարակաց առողջութեան պահանջածին համեմատ,
Եւրոպիոյ աշխարհաց և ոչ իսկ միոյն մէջ՝ ըստ բաւականի միս կը
սպասուի : Անտարկոյս, Անգղիա ամենէն աւելի յառաջագէմ ազգն
է զկենդանիս դարմանելու արուեստին մէջ, և սակայն իւր պիտոյից
կարեւոր եղածին չափ կենդանիք չէ կարող հասցունել զանազան
պատճառաց համար : Գաղղիա, Գերմանիա, ՚ի բաց առեալ զՄա-
ճառիստան, Աւստրիա, Իտալիա, Ռուսաստան, իրենց անհուն արօ-
տիւքն յորս կ'արածին խուռն բազմութիւնք արջառոց, դարձեալ չեն
բաւեր. նոյն երկիրներու բնակչաց սննդեան կարեւոր եղող միս մա-
տակարարելու :

Հարցունենք լեռնաբնակ ժողովրդոց թէ տարուան մէջ քանի ան-
գամ միս կ'ուտեն. պիտի պատասխանեն, թէ հանապազօրեայ կերա-
կուրնին չազանակքն են, գետնախնձորք և հաց. և տարուան մէջ առ
առաւելն երկու կամ երեք անգամ, և այն ևս մեծամեծ տոնից օրերը

կը գոհանան կտոր մը կովի մսով, պատառ մը հորթու կամ ոչխարի միս ծասկելով, հենդանական նիւթոց մէջ ճարպն է միայն, զոր առ հասարակ իրենց կերակրոց կը գործածեն:

Գրեթէ մի և նոյն թշուառութեանց մէջ կը գտնենք, մսոյ դործածութեան նկատմամբ, նոյն իսկ դաշտաց մէջ բնակող գիւղացիքն, իսկ ձկնորսաց զլխաւոր աննդարար կերակուրն, ինչպէս ծանօթ է ամէնուն, ձկունքն են. մսեղէն կերակուր՝ իրենց համար արտաքոյ կարգի բան կը համարի:

Բայց որովհետեւ աննդարար նիւթոց մէջ միւր զլխաւորն է և ամեւնէն աւելի կարեւորն, հետեւաբար իւր պակասութիւնն ալ հասարակաց առողջութեան մեծ վնաս կը հասցունէ, իրաւ է, թէ աղքատք կամ թէ ըսենք հասարակ ժողովուրդն անօթի չեն մնար. սակայն և այս ստոյգ է, որ միս չուտելով կը զգան թէ անունդնին կը պակսի. և թէ պէտ անօթութենէ չեն մեռնիր, բայց ամէն օր կը մեռնին քիչ մը՝ աննդարար կերակրոյ անբաւականութեան և տկարութեանց պատճառաւ: Քաղաքաց մէջ միսն այն աստիճան բարձրագին կը վաճառի, որ աշխատաւորն իւր թոշակին մեծամասնութիւնը մսեղէն կերակրոյ պիտի ծախէ, և այս՝ իւր երկար և հանապազօրեայ դժնդակ աշխատութեանց համար անհրաժեշտ կարեւոր կը համարի: Գիւղորէից մէջ գեղացին երբեմն երբեմն քանի մի պատառ միս կ'ուտէ, և եթէ կարենայ, միայն կ'իրակի օրերն մին ջրով իւր ապուրն կ'եփէ: Շատ անգամ կ'ըսեն, թէ գեղացիք թէպէտ և բռնադատեալ են դժնդակ աշխատութեանց, սակայն կայտառ և առողջ են, և միայն հացով, պանիրով և ընդեղինօք կը անանին. և այս կը ցուցնէ, կը յաւելուն, թէ աննդեան համար մսոյ գործածութիւնն ամենեւին կարեւոր չէ մարդու: Այսպիսի խորհրդածութիւն մի բոլորովին սխալ է. վասն զի գիւղաբնակ ժողովրդոց երկաթեայ առողջութեան համար ըսածնին՝ ձրի ենթադրութիւն մ'է. վասն զի յերոպա գիւղերէն զինուորութեան համար եկած երիտասարդներն, այսպիսի երկաթեայ առողջութիւն մ'ունենալին անհնարին է որ կարենանք հաստատել: Գեղացւոյն ամէն օր ըստ բաւականի մսեղէն կերակուր տուէք, և կը տեսնէք թէ իւր կենաց պայմանքն վերէն 'ի վար ինչ աստիճան կը փոփոխին: Այս ճշմարտութիւնս արդէն իսկ փորձուած բան մ'է. զինուորութեան զացողն՝ տօգոյն, նիհար և ողորմելի արարած մ'է. բայց երբ իւր զինուորութեան տարիներն կը լրանան, որոց մէջ միւս կերակրոց հետ մէկտեղ իրեն միս ալ կը կերցունեն, և այն չափաւորագոյն քանակութեամբ, իւր գիւղն վերադառնալու միջոց՝ առողջ և կորովի կազմութիւն մը ստացած կ'ըլլայ: Ե՛րսեն թէ զինուորութիւնն զինքն արքնցոյցն է. տգէտ և անխելք գեղացին՝ արթուն, խելացի և զօրաւոր մարդ մը դարձուցեր է: Մեզ այնպէս կուգայ թէ իւր սննդդեան տեսակը՝ այս փոխակերպութեան մեծապէս օգնած ըլլայ:

վասն զի եթէ զանտգան և բազմաթիւ կրթիչ տեսարանքն՝ որ երիտա-
սարգ զինուորն իւր զինուորութեան ընթացքին միջոց աչացն առջև ու-
նեցաւ, եթէ ասոնք իւր բանավարութիւնը զարգացուցին, բնաւ չենք
կարող ասոր վրայ ալ տարակուսիլ՝ որ ազէկ սննդարար կերակուրն
ևս իւր միտքն զօրացուցած և պատրաստած է նորանոր գաղափարք
ստանալու և անոնցմէ օգտուելու :

Զինուորութեան ընթացքն աւարտող երիտասարդ մը, զիւղորէից
մէջ միւս ամէն երիտասարդներէ նախադաս կը համարուի : Ուրեմն
կրնանք ըսել թէ նոյն իսկ զիւղորայք բարձրաձայն կը վկայեն, ա-
ռանց գիտնալու, կենդանական սննդարար կերակրոց օգտակարու-
թեան :

Ասկից կը հետևի թէ անհրաժեշտ գեղացւոյն սնունդն բարեկար-
գելու է . եթէ կը ցանկանք գիւղացւոցմէ կորովի և հանճարեղ ժո-
ղովուրդ մը յառաջ բերել, պէտք է որ իրենց հանապազօրեայ սննդեան
ժառայող խեղճ կերակուրքն, այսինքն է, ընդեղէնքն, պտուղքն,
պանիրն, փեկուղքն և ալիւրատեսակ կերակուրներն մէջտեղէն վեր-
ցունենք, և անոնց տեղ մսոյ զօրացուցիչ գործածութիւնն փոխա-
նակել տանք : Պէտք է որ գիւղացիք շարթուման մէջ երկու երեք
անգամ միս ուտեն . այն ստեն կը տեսնենք որ գիւղական ժողովուրդը
բոլորովին կը կերպարանափոխին, թէ՛ ի բնականի և թէ՛ ի բարոյակա-
նի . կրթութեան ենթակայ կ'ըլլան և սորուածնէն օգուտ կը քաղեն,
իրենց մշակութեան աշխատութեանց և կենդանի դարմանելու մա-
սին մէջ խնջով կը շարժին, հասարակաց գործոց կարևորութիւն
կու տան, կը հասկնան իրենց ստոյգ շահն և յատուկ պարտքերն :

Ըստ ինքեան ասոնցմէ պիտի հետևէր թէ զգեղացիս պարտաւո-
րելու է միս ուտելու . սակայն զժբաղդաբար դեռ այս կէտին չենք
հասած : Ընդ հակառակն այսօրուան օրս աշխարհիս վրայ թէ գիւ-
ղացւոց և թէ քաղաքացւոց սննդարար կերակրոց մէջ, մսոյն ցաւալից
պակասութիւնն կը տիրապետէ : Ուրեմն ի՞նչ ընելու է . այս հարցմանս
պատասխանին ածենաղիւրին է : կենդանեաց պակասութիւնն՝ մեր
ընդարձակ աշխարհիս ամենայն մասանցը մէջ չէ . յիրաւի եւրոպիոյ
մէջ կը պակսին եզինք, կովեր, ոչխարք, սակայն կան երկիրներ,
ինչպէս հարաւային Ամերիկոյ մարգագետինքն, Եւրոպիոյ մէջ Մա-
ճառիստանի ընդարձակ դաշտորայքն, Ասիոյ զանապսն ցաւառներն
և Աւստրալիա, որոց վրայ կրնայինք յաւելուլ . եթէ քաղաքականու-
թիւնն այն տեղեր ալ մտած ըլլար, Ափրիկոյ կեզրոնն գտնուող անհուն
ընդարձակութիւնքն, յորս կ'աճին անթիւ բազմութիւնք կենդանեաց՝
որք կ'արածին ազատութեամբ այն բնական դաշտորէից մէջ, և այս
կենդանեաց միսն առանց մէկու մը օգտակար ըլլալու՝ նոյն տեղեաց
մէջ անօգուտ կերպով կը կորսուի : Մինչդեռ այսօրուան օրս փո-
խադրութեանց զիւրութեան համար եղող անթիւ միջոցքն, ահագին

չողգենաւներն որք ութ օրուան մէջ կը կտրեն այն ընդարձակ տարածութիւնն, որ զհին աշխարհն 'ի նոր աշխարհէ կը բաժնէ, չողգեկառքերն և երկաթուղիք՝ որք աշխարհիս մեծամասնութիւնն ամէն ուղղութեամբ կը կտրեն և ամենահեռաւոր երկիրներն անբաժան կերպով իրերաց հետ կը կապակցեն, ինչպէս կրնայ ըլլալ որ այն երկիրներն՝ որք իրենց պիտոյից կտրուի եղածէն շատ աւելի կենդանիք ունին, այս հարստութիւններն կարօտութիւն ունեցող երկրաց մէջ չի զրկեն, մինչդեռ իրենց համար աւելորդ կը համարուի։ Սակայն այս տեղափոխութիւնս ողջ կենդանեաց համար առանց վնասուց և անպատեհութեանց չի կրնար ըլլալ, եթէ փոխադրելիք տեղն մերձաւոր երկիր մը չըլլայ։ Ինչպէս կրնանք հազարաւոր ոչխարներ և կովեր հեռաւոր երկիրներ փոխադրել՝ քանի մի ամուսն Ժողային ճամբորդութեամբ։ անհնարին է։ Դրովային շարժումներն քիչ ատենուան մէջ զկենդանիս կը հիւանդացնէ։ ասկից զատ, երկար ճամբորդութեանց միջոց նոյն կենդանեաց տրուած կերակուրն այնքան խեղճ է, որ ասոնց կէսն դեռ տեղերնին չի հասած ճամբան կը մեռնին։ Իսկ մնացեալ կէսն մինչև որ տեղերնին հասնին՝ իրենց աժէկց երեք չոր. րորդն ճամբան կորուսած կը լինին։

Ուրեմն, ողջ կենդանեաց հեռաւոր երկիրներ փոխադրութիւնն անհնարին լինելով, վերոյիշեալ առաջարկութիւններն ուրիշ կերպով չենք կարող լուծել, բայց եթէ այս կենդանիքս մորթած տեղէ տեղ փոխադրելով. այսինքն է, ասոնց ընտիր և կալուղ մասերն շուկէ պէտք է, և այս թաղամ ու համեղ միսն՝ իբրև թէ նոյն վայրկենին կենդանին մորթուած ըլլար, չողգենաւուց մէջ բեռնաւորել և հեռաւոր երկիրներ տանիլ։

Սակայն, թաղամ միսն ինչպէս կրնանք երկար ատեն անսլայլ պահել։ Ահաւասիկ, միս պահելու արուեստն ճիշտ յայտն կը կայանայ. արուեստ մը՝ որոյ կարեւորութիւնն օր ըստ օրէ կ'առաւելու, ըստ որում երկրիս ամէն մասանց մէջ մնոյ կարեւորութիւնն ալ հանապազօր իբր անհրաժեշտ կը համարուի։

Ինչ որ ըսինք մնոյ համար, նոյնը կը յաւելունք ձկանց համար։ Աջանչիլի աննդարար նիւթ մ'է. սակայն մեզն աւելի գիւրաւ կ'այլալի։ Պահածոյ ձկունք պատրաստելն այն աստիճան օգտակար է, որ վերը մնոյ համար ըսածնիս՝ ամբողջ հոս ձկանց համար ալ կրնանք իրենել. մանաւանդ երբ մէկն պատրաստելու կերպն աղէկ գիտնայ և անոր ապակասնութիւնն կարենայ բոլորովին արգելուլ։ Այսօրուան օրս այս արուեստս խիստ կարեւոր կը համարուի, և պահածոյ ձկունք պատրաստելու արուեստն՝ շատ աւելի առաջ է քան զպահածոյ միս պատրաստելու արուեստն։

Հոյանտա ուրիշ բանով չհարստացաւ, կամ թէ կրնանք ևս ըսել, թէ Հոյանտա ազգաց մէջ ուրիշ բանով չբարձրացաւ, բայց միայն

վիշտասաներորդ դարուն մէջ իւր աղքատ ձկնորսաց միոյն գիւտովն . այսինքն է , ազալոյ դրութեամբ Հարինք ձկունքն պահելու արուեստին , Այնպէս որ կրցան ըսել , թէ Հոլանտու Հարինք ձկանց գլուխ ներուն վրայ բարձրացաւ է :

Դարձեալ հին արուեստ մ'է զձողաձուկը (merluche) ապրիտելով պահելն , որ պահածոյ ձկանց հետ վերաբերութիւն ունի :

Այն՝ երկար ատեն ձուկ պահելու մէկ հատիկ միջոց կը համարուէր . սակայն այսօրուան օրս ձէթն ալ նոյն նպատակին կը ծառայէ . հուսկ ուրեմն ձկունք պահելու՝ ներկայ դարուս մէջ գտնուած նոր դրութիւնքն կը գործածուին . և այս նոր դրութիւնքը մեծապէս տա . բաժեցին այս արուեստս աշխարհիս չորս կողմն :

Եթէ շատ մը դարերէ 'ի վեր է պահածոյ ձկունք պատրաստելու արուեստն , ընդ հակառակն զընդեղէնս պահելու և զանոնք հեռաւոր տեղուանք փոխադրելու արուեստն ամենանոր է : Արդ , արդի ժամանակուան այս արուեստիս յետին աստիճանի կարեւորութիւնն ամենայն դեպ կը հասկնայ : Վասն զի կան երկիրներ յորս պտուղք և ընդեղէնք առատ են և շուտ կը հասնին , և կան դարձեալ երկիրներ յորս կամ բոլորովին կը պակսին , և կամ դժուարաւ և ուշ կը հասնին : Ասկից կը հետեի նաև արուեստիս կարեւորութիւնն . այսինքն է , թարմ պահել զընդեղէնս և զանոնք հեռաւոր տեղուանք փոխադրել :

Պահածոյ ուտելեաց օգտակարութեան վրայօք ըրած յետին խորհրդածութիւննիս առ հասարակ այս է , որ նաւաստիք և ճանապարհորդք թէ բուսական և թէ կենդանական թարմ ուտելեացմէ զուրկ են . և չոր կամ աղոտ նիւթեր ալ ուտեն՝ նաւաստեաց առողջութեան մեծապէս վնասակար է . ասկից կը հետեի մնոյ անհրաժեշտ կարեւորութիւնն՝ ճանապարհորդութեանց միջոց շոգենաւուց մէջ :

Համառօտելով ըսածնիս , կը տեսնենք որ պահածոյ ուտելեաց պատրաստութեան արուեստը՝ ամէն տեսակ ընկերական պիտոյից կը համապատասխանէ . և հետևաբար կը տեսնենք թէ ինչ աստիճանի մեծ կարեւորութիւն ստացած է ներկայ արուեստից մէջ պահածոյ ուտելեաց պատրաստութիւնն :

Հ. Պ. ԳԱՅՐԱՆ

Արդւոք տարիքն ձանձաւուր կերպ . — Ահաւասիկ ընտրելագոյն եղանակ մը որով գիւրաւ կրնանք ճանչնալ արջառոց տարիքն : Սովորաբար ամենայն եղիք այնպէս կը վաճառին , իբր թէ երեք չորս տարուան ըլլան , հընգէ մինչև վեց կամ վեցէ մինչև եօթն . ասկից աւելի տարիք մը բնաւ չեն տար այն կենդանեաց , Դժուարաւ կրնայ սխալուիլ